

B. CERNIENĖ

MĄSTYMO LOGINIS VIENINGUMAS

Žmogaus mąstymo formavimosi etapų bei pirmųjų mąstymo pobūdžio klausimai aktualūs ir šiandien plačiai diskutuojami mokslinėje literatūroje.

Atrodo, teisinga yra mintis, kad žmonijos istorijoje išskirti dvi savarakiškas mąstymo pakopas — jutiminę ir abstrakčią — netinka. Mąstymas yra tik vienas — tai loginis mąstymas.

Laiške Kugelmanui K. Marksas rašė: „Kadangi pats mąstymo procesas išauga iš tam tikrų sąlygų, kadangi jis yra natūralus procesas, tai tikras realus mąstymas gali būti vienas ir tas pats, skirdamasis tik laipsniu, priklausomai nuo jo vystymosi brandumo, vadinasi, ir nuo mąstymo organo vystymosi“¹. Žmogiškojo mąstymo vieningumo pripažinimas yra labai svarbi marksistinės koncepcijos idėja, turinti metodologinę reikšmę, sprendžiant mąstymo genezės klausimą. Materialinė veikla yra tas bendras pagrindas, kuris jungia pirmųjų žmonių dvasinę veiklą su vėlesniųjų civilizacijų veikla ir atskiria bendrą visai žmonijai atspindėjimo būdą nuo žemesniųjų, gyvuliškųjų, formų.

Pradinio mąstymo, kaip neloginio mąstymo, idėja ir, konkrečiai, „konkreto vaizdinio mąstymo“, kaip genetiškai pradinės žmogiškojo mąstymo pakopos, koncepcija yra gana populiari tiek specialiojoje, tiek ir filosofinėje literatūroje. Ją, matyt, pagimdė siekimas pavaizduoti mąstymo genezę kaip laipsnišką procesą: antropoidams būdingas sugebėjimas operuoti vaizdiniais laipsniškai perauga į „konkretų jutiminį“, o pastarasis — į abstraktų mąstymą. Nors mąstymas turi savo priešistorę, t. y. vaizdinių jungimo, sintezavimo ir kitus pradmenis, būdingus antropoidams, tačiau mąstymo atsiradimas yra dialektinis šuolis atspindėjimo formų raidoje. Jutiminis vaizdas su jam būdingu konkrečiu akivaizdumu yra specifinis aukštesniųjų gyvūnų tikrovės suvokimo būdas. Mąstymas — tai posūkis nuo tikrovės suvokimo konkrečiais jutimniais vaizdais prie apibendrinto ir visuomeniškai reikšmingo tikrovės atspindėjimo, prie jos objektyvių ryšių bei savybių atkūrimo tų ryšių ir savybių praktinio panaudojimo aspektu. Jutiminis vaizdas savo prigimtimi (kaip betarpiškas, vienkartinis, neišreiškiantis pasikartojančių bendrų ryšių) negalėjo patenkinti besivystančios visuomenės materialinės gamybos poreikių. Kai pradeda vystytis materialinė veikla, kartu su ja formuojasi kokybiškai naujas tikrovės atspindėjimo aspektas — išskiriamos bei objektyviai pažįstamos pasaulio reiškinių savybės. Besivystanti tikslinga materialinė veikla reikalavo tikrovės reiškinius apibendrintai rekonstruoti, numatyti jų priežastinius ryšius ir būsimus šios veiklos rezultatus. Materialinės veiklos pagrindu išskiriama bei fiksuojama visuomeniškai sąlygota reiškinių bendrybė. Tai ir sudaro loginio mąstymo specifika. Jau elementariausių įrankių gamyba liudija, kad šis sugebėjimas vystosi.

¹ К. Маркс, Ф. Энгельс, Сочинения, т. 32, М., 1955, с. 461.

Bandymus surasti kokią nors tarpinę formą tarp jutiminio vaizdo ir loginio mąstymo paneigia ir atmeta šiuolaikiniai psichologijos tyrimai. Antai O. Ladorenka daro tokią išvadą: „Tarp vaizdinio ir sąvokos nėra kokios nors savarankiškos tarpinės išorinio pasaulio pažinimo formos. Tai rodo tiek antropologijos, tiek vaiko protinio vystymosi analizės duomenys. Perėjimas prie sąvokos yra laipsniškumo pertrūkis smegenų atspindimosios veiklos raidoje“².

Žinoma, tos sąvokos, kuriomis mąstymas operavo ankstyvajame savo raidos etape, buvo sąlygotos žemo tikrovės įvaldymo, menko praktinio patyrimo, todėl jos pasižymėjo vaizdingumu ir konkretumu. Žemas tikrovės praktinio įsisavinimo laipsnis sąlygojo dar ir tai, kad pasaulio reiškiniių tvarka, struktūra ir esmė buvo atskleidžiama paviršutiniškai ir ribotai: sąvokomis buvo fiksuojami paviršiuje egzistuoją ryšiai bei išorinės daiktų savybės. Tai davė pagrindą kalbėti apie ypatingos prigimties ankstyvąjį mąstymą: maginį, mistinį, vaizdinį ir kt. Niekas neabejoja, kad ankstyvosios mąstomosios veiklos rezultatai pasižymi vaizdingumu, konkretumu, keistumu ir kitomis savybėmis. Problema sudaro tik šio reiškinio priežasčių aiškinimas. Jei beveik visa nemarksistinė metodologija jų ieškojo pačiame mąstyme, jo prigimtyje, išskeldama įvairias teorijas apie pirmykščio mąstymo specifiką, tai marksistinė metodologija skatina priežasčių ieškoti praktinio tikrovės pertvarkymo pobūdyje.

Man atrodo, kad dar ir šiandien dažnai pasitaikantys požiūriai į pirmykštį mąstymą kaip į „maginį“, „mitologinį“, „vaizdinį“ ir t. t. yra grindžiami ydinga metodologija arba terminologine painiava: mąstymas, kaip tikrovės atspindėjimo įrankis, sutapatinamas su jo atspindimuoju turiniu, su atspindimosios veiklos produktais.

J. GALVYDIS

PIRMŪJŲ HOMINIDŲ VAIZDINIS MĄSTYMAS

Sąvokinio mąstymo per visą žmonijos istoriją buvimas, mano manymu, diskutuotinas; abejotina, kad patiems pirmiesiems hominidams (pavyzdžiui, Homo habilis arba archeoantropams) buvo būdingi sąvokinio mąstymo elementai. Juk sąvokinis mąstymas tikrovę atspindi tarpiskai ir, be to, labai sudėtingai. Ar negana archeoantropams jutiminio vaizdinio mąstymo? Ar negana jiems tos abstrakcijos, be kurios negali apsieiti su jutimais artimai susiję vaizdiniai?

² O. A. Ладоренко, К проблеме перехода от представления к понятию, Вестник Московского ун-та, № 6, 1964, с. 63.